

A palóc körzet

Mikszáth Kálmán irodalomtörténeti jelentőségét bizonyíthatja a megváltozott értésmódok hatására megélnkült tudományos kutatás heterogén jellege, műveinek aktualitását pedig akár egy olyan összeolvasás kísérletének sikere is, amelyben a szövegek viselkedését a megjelenések közti távolság egzotikumá mellett a textuális mozgások különös hasonlóságai határozzák meg. Közhely, hogy a látásmódok változása miatt a korábban elfeledett, vagy nem sokra tartott művek úgy telődnek új jelentéssel, hogy a vizsgálatok tárgya (és sok esetben iránya) nem, legfeljebb a módszertan változik. Vagyis, ma ugyanazt a stílusjegyet kiragadva beszélhetünk bizonyos esztétikai minőségről, amit száz éve még alkotói hibának véltek. Ennek következtében az összevetés az alkalmazott szövegeken túl szükségszerűen az adott korok olvasásmódjairól és azok változásáról is tudósít, amelyek azonban elválaszthatatlanok a befogadás folyamatos jelentésképzésétől. Nem hagyhatjuk tehát figyelmen kívül, hogy a vizsgálódás homlokterébe kerülő párhuzamok szorosán kötődnek olyan kulturális struktúrákhoz, amelyek mellőzésével az értelmezés túlon túl kisajátítaná a szövegeket, és többet mondana saját premisszáiról, mint a textuális folyamatokról.

Mikszáth műveinek újraolvasása az irodalomtudományi munkák tanúsága szerint sok esetben a korszakhatárok kijelölésének gyakorlatát bizonyos szépirodalmi tendenciákhoz kötötte. Pontosabban, a korszakolást egy, a tudományos diskurzusokról részben leváló tradíció megteremtésének szándéka motiválta, amely megelőzte, és ily módon preformálta az irodalomtudomány beszédmódját. A sokat emlegetett példa Esterházy Péter hagyományteremtő gesztusa, amelyre csak jelentős késéssel reagált a megidézett szerzőket – Ottlik, Csáth, Kosztolányi, Mikszáth, Mándy – újra felfedező szakma.¹ Ez a magánkánon így egyszerre befolyásolta a tudományos és irodalmi törekvéseket, megnyitva az utat Mikszáth szövegeinek olyan értelmezései előtt, amelyek a kategorizáció alkalmával nem feledkezhettek meg a történő irodalmi tendenciákról, hiszen részben vagy egészben éppen alakították azt. Emiatt a modern értelmezéshorizontjáról az anekdotikusságnak köszönhetően korábban kicsúszott író egy jórészt ismeretlen hagyományba íródott bele, aminek következtében manapság könnyen kacérkodhatunk a gondolattal, hogy kortárs szerzők prózáival összevetve szót ejtünk a posztmodern Mikszáthról.

Írásomban *A jó palócok* novellaciklusát kívánom összeolvasni Bodor Ádám *Sinistra körzetével*, nem tévesztve szem elől az eddig számos alkalommal vizsgált párhuzamok műfajelméleti problémáit, vagyis, hogy míg ez utóbbit minden széttartás ellenére alapvetően a regények „tökéletessége” felől olvasták, előbbit a ciklusok fragmentumai értelmezik. Sokan sokféle helyzetben nyúltak már Bodor Ádám szövegéhez, ha Mikszáth kisprózája került terítékre. A rendkívül magas szintű recepció elsősorban a novellák kapcsolódási pontjainak műfaji aspektusaira koncentrált. Hajdu Péter kiváló és kimerítő könyvében² egy egész fejezetet szentelt a szövegkohézió vizsgálatának. Elsősorban angolszász műfajelméleti munkákra támaszkodva

definiálja a saját tanulmányaiban alkalmazhatónak tartott műfaji kategóriákat, amelyek kijelölését jellemzően a befogadó kompetenciájába utalja: „legyen az elbeszélésciklus önálló elbeszélések olyan halmaza, amelyet az olvasó mint valamilyen tartalmi szempont alapján összetartozókat a maga számára kiválasztott”³. A közvélekedés alapján a ciklust a folytonosság és a megszakítottság aszimmetrikus játéka teremti meg. A szövegeket az azonosság és változás körforgása (de)stabilizálja, olvasási lehetőségeik ez alapján az egységességet pontosan meghatározható kritériumokhoz rendelik. Ezek közül a szereplők meghatározott ritmusú és lehetőleg kiszámítható felbukkanása, a tér- és időkezelés következetessége, és az ebből rögtön következő lineáris (de mindenképpen könnyedén megfejthető) elbeszélésmód a legfontosabbak talán, vagyis minden, ami a befogadásban megteremtett, ám az előzetes irodalmi tájékozottság által meghatározott igényeket kielégíti. Ugyanakkor a novellák – amint azt Szilágyi Zsófia megjegyzi – mindig kontextustól függően nyelik el jelentésüket, függetlenül az olvasó intenciójától: „voltaképpen mindig olvasói döntés eredménye az, milyen szövegeket olvasunk össze, miközben egy-egy novella szinte kizárólag valamiféle egység részeként jelenhet meg”⁴. Vagyis a befogadói önkény egyetlen biztos pontja a műfaji megjelenésből következő „létezési mód”, a novellák és elbeszélések „szinte kizárólag” valamilyen egység részeként érvényesülő textualitása. Ezt a megállapítást visszautalva Hajdu Péter tanulmánykötetének következtetéseire, viszonylagos biztonsággal kijelenthető, hogy a rész és egész viszonyának recepcióesztétikai megközelítését igen kevés választja el a műfajelmélet (gyakorlati) módszereitől. Amennyiben tehát a „ciklusszerűség” egyben a befogadás egy lehetséges módja sőt (olvasási mód), akkor az „elbeszélésciklusok olvasásának legnagyobb nehézsége és legizgalmasabb kihívása, hogy az egyes, önállóan is értelmezhető szövegeket egymással is kapcsolatba kell vagy lehet hozni”⁵.

Kétirányú mozgást állapíthatunk meg. A novellák egyfelől saját töredék jellegüket megőrizve elbizonytalanítják a befogadó egység-érzetét, másfelől azonban a fragmentum egyetlen lehetséges megjelenési formáját, az egészlegességet (pontosabban annak illúzióját) artikulálják. Ezek a mozgások nyomot hagynak a szövegen, és jelen pillanatban éppen e nyomok felderítése a célom. Hogy elkerüljek minden esetleges félreértést, nem áll szándékomban Mikszáth Kálmánt posztmodern alkotóvá avatni. Még kevésbé szeretnék oly mértékben szembeszegülni a tudományos diskurzusokkal, hogy egyértelmű állásfoglalásommal Bodor Ádámot akár a későmodern, akár a posztmodern horizontba illesszem. Mindössze egy olyan szövegmozgásra kívánom felhívni a figyelmet, mely mindkét korábban említett mű esetében jelentősen befolyásolhatja az olvasás minőségét.

Mikszáth számára az a két novelláskötet hozta meg az igazi elismerést és sikert, amelyeket a pályakezdés kiindulópontjaként szokás definiálni, noha *A tót atyafiak* 1881-es kiadását megelőző évtizedben az író sorra jelentette meg műveit, feltűnést azonban csupán újságcikkeivel, tudósításaival keltett. Jellemző, hogy a sikerkönyvek előtt kiadott művekről még a kortársi kritika is megfélekedezett. Bár, ahogy azt többek közt Eisemann György monográfiájából tudható, maga Mikszáth „sem igyekezett felhívni a figyelmet a tévedésre, mintegy a sikeres művektől vállalva a pályakezdést”⁶. S ugyan a népszerűséget sosem szerencsés esztétikai kategóriákkal rokonítani, talán mégsem véletlen, hogy ezt a két kötetet mind a kritika, mind a nagyközönség rajongással vegyes elismeréssel fogadta.

Már az első kötet szövegei összefüggésének lehetőségeit is többen felvetették, de *A tót atyafiak* négy novellája (vagy hosszabb elbeszélése) inkább csak a motívum- és metaforaszerkezetek egyezései miatt kerülhetett olyan közelségbe, hogy az az egymás mellé rendeltségen túli kapcsolatot is implikált. Az egy évvel később megjelent *A jó palócok* rövidebb írásai esetében azonban szinte keresniük sem kell azokat az érintkezési pontokat, amelyek mentén egy egységes és a nagyepikai formát felidéző szövegvariációhoz juthatunk. A novellák olyan közösséget teremtenek, ahol a szukcesszivitás nem pusztán az alkotói önkény eredménye (mert vitathatatlanul az is közrejátszik), de az egymásra következő és egymást újra és újra felülíró epizódok legvalószínűbb megjelenési formája is. Mert igaz ugyan, hogy különválasztva, egyesével is meghatározható a szövegek jelentésképző funkciója, ám ha figyelembe vesszük, hogy a lehetséges értelmezések milyen mértékben módosulnak a novellák ciklusszerű befogadásában, akkor indokoltak tűnik az azonosságra koncentrált olvasásmód. Nem hanyagolhatjuk el ugyanakkor a korábban említett szövegmozgások ellentétes irányú erőhatásait, hiszen az egészlegesség illúziójának felkeltéséhez a töredékességbe vetett hitre van szükség, arra a bizonytalansági tényezőre, amely rácsfol minden egység hibátlanságára. Máskülönben nem ciklusról, hanem regényről beszélünk. Bár ahogy azt Bezeczky Gábornál olvashatjuk⁷, ez az egyértelmű elkülönítés, ha komolyan vesszük a ciklusszerűséget, nehezen alkalmazható. Ám mivel a tanulmány végkövetkeztetése, miszerint még a hagyományos regény is felfogható „az elbeszélésciklus sajátos eseteként”, túlságosan is kiszélesíti a diskurzust, játékba léptetve a regény ilyen szerény keretek között aligha uralható műfaji fogalmát, így e helyütt a ciklust csupán mint a különálló novellák, és nem mint a nagyepikai forma alternatíváját szerepeltetem. Annál is inkább, mert a *Sinistra* körzettel való összevetés legfőbb szempontjai a szöveg-egység töréseire, hibáira koncentrálnak.

Sokan sokféleképpen elemezték már *A jó palócokat*, az utóbbi időben az értelmezések homlokterébe jellemzően az eddig többször idézett műfajelméleti problémák kerültek, illetve a műfajiság irodalomtörténeti vonatkozásai, amelyek szükségszerűen (a modernség kísérő-technikáin keresztül) kortárs párhuzamokhoz vezettek. Bodor Ádám nagy sikerű kötetének bőséges, magas színvonalú recepciójából sem maradhatott ki természetesen a műfaji tradíció kérdése. Tekintve, hogy a „magyar irodalomban a novellaciklus és a regény határterületére helyezhető alkotásoknak komoly hagyománya van, s az is aligha vitatható, hogy a *Sinistra* nemcsak folytatja, de újra is írja ezt a paradigmát”⁸, a mű narratológiai és prózapoétikai elemzéseire árnyéként vetültek a műfaji anomáliák. Volt, aki elbeszélői kudarcként, önellentmondásként határozta meg a folytonosság és változás játékát, mások a motívumszerkezet kohéziós erejét taglalták, megint mások – és talán ők álltak elő valóban meggyőző érvekkel – a ciklikusságot bizonyos olvasásmóddal kompatibilis narratív technikának tekintették. Véleményem szerint azok a hibák és törések, amelyeket a tanulmányok és kritikák jelentős része csupán strukturális problémaként definiált, mondván, hogy megkérdőjelezi a konzisztens elbeszélésmódot, ebben az esetben – paradox módon – az egységet, vagyis, a töredékek egymáshoz tartozását implikálják. És ezen a ponton érhet össze Bodor és Mikszáth „novellisztikája”, hiszen a *Sinistra*hoz hasonlóan *A jó palócok* lehetséges olvasásmódjait is az egészlegesség és a széttöredezettség permanens játékát megalapozó hibák határozzák meg.

A jó palócok elbeszélőjének következetlenségeivel, illetve pozíciójának bizonytalanságával számos kiváló tanulmány foglalkozott már. Ezek közül Vadai István és a már korábban is idézett Hajdu Péter írásait említem. Előbbi a kötet kompozíciójának alapos és lényeglátó elemzését végzi el⁹, Hajdu pedig olyan összefüggésekre és ellentmondásokra hívja fel a figyelmet¹⁰, amelyek fölött talán még a legprecízebb olvasó is elsiklott volna. Észrevételeik segítségével a novellaciklus tizenöt novellájának vonzásait és taszításait lényegesen szélesebb keretbe helyezve vizsgálhatjuk, hiszen a szereplők felbukkanása sorrendjének, az időrend lehetséges variációinak, valamint a – mind közül talán legfontosabb – térszerkezet esetlegességeinek birtokában árnyalható a ciklusszerű olvasásmód definíciója. Így nem kell megelégednünk a tökéletesség és a következetlenség között oszcilláló narrációval, hanem a hibák természetét vizsgálva feltárhatjuk azok különös működését. Vadai István az időrend, a helyszín és a szereplők közösségének (palócok) összefüggéseit elemezve arra a megállapításra jut, hogy Mikszáth „nem szötte olyan szoros rendbe a szálat, hogy regénnyé szerveződjön a szöveg [...]” mintha „tudatosan törekedett volna arra, hogy ezek a novellák laza rendben maradjanak.” Vagyis hiába a közösség textuális kohéziója, a palócok széttartó történetei nem elégítik ki a befogadók vágyait, az egységes kompozíció helyett különálló szövegekre bomlik a kötet, amely szövegek azonban egyértelmű kapcsolódási pontokat tartalmaznak. Emiatt mégsem lehet elvetni az egység fogalmát, mert bár a novellák nem felelnek meg a szigorú kritériumoknak, nem hanyagolhatók el azok a narrátori megjegyzések, amelyek mentén Vadai István írását követve valamiféle szándékossághoz, kompozicionális elvhez juthatunk. Két hangsúlyos példát kiemelve: Filcsik István feltűnései a kötetben nem jelölnek ki lineáris narratívát. Az *a pogány Filcsik* főszereplőjeként megtagadja halálos beteg leányát, és valamiképp az egész világot, a bundáját kivéve, amúhoz képest „még a muszka császára is csak vattás lajbi”. Ám a majornoki hegyszakadéknál, „ott, ahol mint mondják, a Gélyiné lelke nyargal megriadt lovakon”, egy rongyos koldusasszonyra akad, ölében csecsemővel. Filcsik válláról lecsúszik híres bundája, ő mégsem bánja, „sohasem volt még ilyen nehéz az a bunda”, otthagya az alvó asszonynak. „Azóta nincs meg a bundája. De azért mindig csak úgy emlegeti, mintha megvolna. Fogad rá, henceg vele.” Az Isten csizmadiájának csúfolt mester lusta, mogorva ember, gúnyneve is arra utal, hogy senki sem dolgoztat vele az Úristenen kívül, de mivel Filcsik „istentelen rossz keresztény”, valószínűleg még ő sem. Titkos jótéteményéről a narrátoron és az olvasón kívül senkinek nincs tudomása.

Ezt megelőzően azonban Filcsik *A kis csizma* című novellában minden attribútuma nélkül jelenik meg, egyet leszámítva: „Fölteszem a bundámat egy ócska lajbi ellen, hogy jó lesz.” Az istentelen, lusta Filcsik egyszerű epizodistaként egy önmagában jelentéssel alig bíró fogadást ajánl. Bundájáról ebben a kontextusban vajmi kevés derülhet ki, funkciója kimerül gazdája (történetének) díszítésében. Később, *A góizoni Szűz Máriában*, Filcsik egész háznépét magával viszi a góizoni őszi búcsúra. Bunda nélkül érkezik ugyan, megőrzi azonban istentelenségét, megjelenését a narrátor nem is hagyja kommentár nélkül: „bizony visszajárul fordul már a világ!”

Mi történik hát Filcsik Istvánnal? Amennyiben főszereplőként hivatkozunk rá, és szükségszerűen elfogadjuk *Az a pogány Filcsik* állításait, akkor egy mogorva, rideg ember képét alakíthatjuk ki, aki nagy valószínűséggel saját leányát annak halálos

ágyán tagadja meg, akit elkerülnek az emberek, aki tudomást sem vesz a feleségéről, és így tovább. Ehhez képest a másik két novella szelektál, Filcsik megtartja néhány vonását, másokat – ugyanolyan hangsúlyos sajátságokat – viszont elveszt, elbizonytalanítva a befogadót, amely minden bizonynyal stabil identitású figuraként kívánja pozícionálni a kötet több helyén is felbukkanó szereplőket. Mi lehet az igazság? Ha Filcsik lánya valóban halálos beteg volt, akkor a gózoni búcsúra jó eséllyel nem kísérhette el apját, ha közben meggyógyult és kibékültek, akkor viszont Filcsik istentelensége válik indokolatlanná – amint erre Hajdu Péter is rámutat tanulmányában. Ugyanígy a bunda története: ha lekerült a válláról és otthagya a koldusoknak, miként fogadhat rá – csupán a novellák sorrendjét figyelembe véve – korábban? Másfelől viszont, amikor a narrátor főszereplőként jellemzi, kiderül, hogy Filcsik jobbra csak kérkedett azzal a bundával, így tehát *A kis csizmákban* fogadhatott a nem létező ruhadarabjára is. Ám ez mégsem magyaráz meg mindent, mert „a gózoniak nagy jól emlékeznek” a bundára, „kivált az öregebbek”. És ez lehet a titok nyitja – látszólag legalábbis. Ha ugyanis a lineáris narrációt zárójelbe téve az elbeszélés időszerkezetét ciklikusnak fogjuk is fel, valamiféle előrehaladást és elmúlást még akkor is feltételezhetünk, és ezt támasztja alá a szöveg néhány indexe is, mint például az öregek emlékezetére történő utalás. Ez alapján felvázolhatjuk Filcsik történetének lehetséges menetét, amely elszakad valamelyest a novellák „időtlenességétől”, de megőrzi azok sajátos kauzalitását: Filcsik István rossz keresztény, akit a gózoni búcsúba mégis elkísér később a bundája miatt hanyagolt családja, és ez idő tájt talán még dolgoztatnak is vele néhányan, hiába istentelen, ám azt követően, hogy lányát megtagadja, és szeretett bundájától is megválik, végleg elfordul tőle a világ. Amint látható, az értelmezés – kategorizáció, időrend, koherencia – nem roncsolja a novella struktúráját, mégsem válik biztos viszonyítási ponttá. A felépített történetváz ugyanis a narráció irányából indokolatlannak tűnik, a nyomok, amelyek egy megállapítható linearitás meglétét sejtetik, talán csupán az elbeszélő trükkjei. Hiszen honnan tudhatnánk, hogy csak egy Filcsik István létezik a szövegek imaginárius terében? A felkínált kapaszkodók nem biztosítják a befogadót a stabil identitás felől, nem mehetünk biztosra a bundával és a háznéppel, hiszen az egyéb kommentárok éppen hogy destabilizálják a figurát. Szemfényvesztésnek tűnik az egy és oszthatatlan Filcsik István, de ahhoz sincs kellő információnk, hogy az ellenkezőjét állítsuk.

A pogány Filcsikhez mérhetők Vér Klára (később Gélyi Jánosné) megjelenései is. Annál is inkább, hiszen a két figura az egyik novellában keresztezi egymás útját. Amikor Filcsik a lányától hazafelé menet a majornoki hegyszakadékhöz ér, a narrátor megemlékezik Gélyi Jánosnéról, aki valószínűleg azon a helyen lelta halálát. Ez a találkozás a korábban idézettekhez hasonlóan megkérdőjelezi a kronológiát. Vér Klára *A bágyi csoda* című – épp a Filcsik történetére következő – novellában lesz Gélyi János szeretője. A nő erkölcséről egy szinte szociografikus trécselésen keresztül tudósít a narrátor (amelyben nem mellesleg felbukkan egy másik írás főszereplője, a megcsalt, örök özvegy, Tímár Zsófi is), és ezzel a gesztussal előrevetíti a nő sorsát. Arról azonban ekkor még hallgat, hogy az aktuális szerető később férjje, biztos ponttá válik, amelyet a család asszony újból meghaladni kíván. *A Szegény Gélyi János lovai* a megcsalásról és annak következményeiről szól, a férfi a majornoki szakadékba vezeti négylovas fogatát, elpusztítva a „vékony erkölcsű” feleségét, így

találkozhat Filcsik István hazafelé tartva Gélyiné lelkével. Csakhogy Vér Klára máskor, más formában már megjelent közös szövegtérben a pogány Filcsikkel, méghozzá a gózoni őszi búcsún (*A gózoni Szűz Mária*). Még élőben, de már rossz hírért mint textuális jegyet magán hordozva: „hogyan nem szégyell emberek közé jönni a gyalázatos!” Ez a novella ugyan épp a két Vér Klára-szöveg között van, ám jócskán a Filcsiket főhősként szerepeltető írás után. Vagyis újra felmerül a kompozíció kronológiájának problémája. Mert Gélyiné történetei bezsúfolhatók ugyan a novellák közti ismeretlen epizódokba, de a sokszor egymással ellenkező elbeszélői szövegek újra és újra megkérdőjelezik a saját állításaik alapján felvázolható kronológiát. Vadai István ezen a ponton az írások megszületését veti össze a kötet végeredményével, megvizsgálva a szövegváltozatok kompozíciós következményeit. Ez a fölöttébb izgalmas megoldás talán túlságosan is bevonja a szerzőt a befogadás uralhatatlan játékába, de vitathatatlanul érdekes kibogarászni, miként módosultak a korábban megírt novellák a kötetbe kerülve. Vadai konklúziója, hogy „Mikszáth szándékosan zavarja össze az időrendet, szándékosan olyan eseményre hivatkozik, amiről az olvasó majd csak később értesülhet”¹¹, azonban könnyen elterelheti a figyelmet a szövegek azon sajátosságáról, hogy végső formájukat minden esetben a befogadásban, egy bizonyos olvasásmód alapján megélt élményben nyerik el, ami során a végső forma csupán egy pillanatnyi állapot kifejezésére szolgál, és sosem jelent lezárható narratívát. Filcsik István és Vér Klára felbukkanásainak rendszertelensége ugyanis nem elsősorban a gondatlan elbeszélői magatartásról árulkodik, nem valamiféle hibát hibára halmozó narráció termékei. Szerepük – véleményem szerint – a szöveg megnyitása a befogadó felé. Hibáik, amelyek voltaképpen a bizonytalanság és valamiféle sosem tisztázott bizonyosság közé helyezik a szereplőket, különös szövegmozgásokra húvják fel a figyelmet, olyan törések nyomait elevenítik fel, amelyek a novellák lehetséges megoldásait szinte mindenestül az olvasó hatáskörébe utalják. A szövegek egymásra utaltsága a ciklusszerű olvasásmódon keresztül befolyásolja a szereplők strukturáltságát. Nem kell elfogadnunk, hogy Filcsikből csak egy létezik, mert a szöveg nem állítja egyértelműen, nem kell kronológiát feltételeznünk, holott a novellák elhelyezése esetenként még ezt is megengedné. Olvashatjuk sorozatként az írásokat, hogy az egymást követő információkat összevetve alakítsuk ki az időrendet, jelöljük ki a szöveg terét, és vázoljuk fel a figurákat, de ezt csak azért tehetjük meg ilyen szabadon, mert van rá lehetőségünk, hogy másként cselekedjünk. A hibák hiánnyá alakulnak, olyan résekké, amelyek teret biztosítanak a befogadónak ahhoz, hogy felkínált lehetőségek közül kiválassza a neki megfelelőt.

A *Sinistra körzet* recepciója alighanem a legújabb kori magyar irodalom egyik legmélyebb és sokszínűbb kritikai diskurzusával gazdagította az irodalomtudományt. A kötet a tanulmányok, esszék, recenziók hosszú sorát elnézve kimeríthetetlennek tűnik. Mintha a „regényfejezetek” összefüggései által felvázolt történet hiányosságai újabb és újabb magyarázatokba kényszerítenék a befogadókat. És mintha ezek a magyarázatok minden esetben éppen csak, de eltévesztenék azt a titkos, mélyen megbúvó lényegét, amely a narrációt motiválja, és amely – tekintettel a szöveg ironiájára – talán csak a felszín mögött sejtett mélység illúziója. Mindenesetre, az a szinte feltétlen elfogadás, amely a kritikai recepciót jellemezte, egészen különleges művet feltételez: főművet, (kiismerhetetlen) remekművet, a magyar

novella radikális megújítását, értelmezési lehetőségek sokaságát felkínáló, egy kor-
szak olvasás- és értésmódját átalakító regényszerű fejezeteket. Zártsága, a körzettek-
re osztott létezési módok nyomorúságos narratívái olyan szabadságot biztosítanak
az értelmező olvasó számára, hogy az könnyedén elveszhet a lezárt világ emberte-
len tereiben. És ezek a terek, ez a tanácstalan kóborlás teremt kapcsolatot Bodor
Ádám szövege és *A jó palócok* között.

E helyütt a recepció hatalmas korpuszából csupán két hangsúlyos elemre kon-
centrálnék, amelyek eredményesen reflektálhatnak az imént vázolt ciklusszerűség-
re, és azon keresztül Mikszáth szövegeinek tér- és közösségképző technikáira.
Bengi László tanulmányában felhívja a figyelmet a *Sinistra körzet* individuumszem-
léletének sajátosságaira¹². A különös nevek és animalizálódott testek mögé rejtett
szubjektumok identitása rögzíthetetlen a szövegben, a többszörösen összetett és
egymással fölcserélhető személyiségek mozgása teremt figurákat, vagyis a folya-
matosan mozgásban lévő identikus viszonyokra kell hagyatkoznia a befogadónak,
ha bármiféle állandóságra igyekszik rálelni. A fejezetek közti elmozdulások olyan
ismétlődéseket eredményeznek, amelyek csak utalnak a változást elősegítő azonos-
ságra, de minden stabil jelölőt elbizonytalanítanak. Andrej Bodor elbeszélői pozíció-
ja is alig megragadható, mint ahogy ezt többen szóvá is tették, a regényszerű olva-
sásmód gyengeségeire utalva. Így hiába bukkan fel újra és újra, akár belső narrá-
torként, akár egyszerű szereplőként – aki azért így is komoly befolyással bír a
narrációra –, jelenléte semmilyen viszonyítás ponthoz nem köthető. Egyetlen biztos
pont a hiány, az alakulásban lévő prózai világok közti rés, amely a differenciában
képes felmutatni az állandóságot. De ez az állandóság – éppen mert a narráció
törései artikulálják – nem tarthatja fenn az egységesség látszatát, a fejezetek szuk-
cessziója nem feltételez linearitást, az identikus viszonyok rendezetlensége, a hatá-
rok átjárhatósága megkérdőjelezi az előrehaladást, és egy ciklikus időszerkezetet
implikálnak. A szukcesszió transzformációvá válik, az egymásra következés a
permanens módosítással, újraírással teremt folyamatosságot, a részek önmagukba
visszatérve sejtetik az egészet.

Pozsvai Gyöngyi monográfiája¹³ az egyes fejezetek sorrendjének, és a szövegek
eredeti változatainak mint különálló novelláknak a kérdését Vadai István korábban
idézett tanulmányához hasonlóan tematizálja. A szelekció és a sorrend *A jó palóc-
k*era emlékeztető kompozíciós elvek mentén alakította ki a *Sinistra körzet* végső
formáját. Kiestek felesleges referenciaként számon tartott dátumok, feltűntek sze-
replők, amelyek korábban egyszer sem fordultak elő a szövegben, a „regényt”
azonban átszövi jelenlétük (Géza Kókény), egymáshoz igazodtak a fiktív terek. Ez a
folyamat Bodor esetében magas fokú önkorlátozást jelent, ami a szövegekre vetítve
olyan tömör epikai imaginációt feltételez, ahol sokszor a hiány, a ki nem mondott
szavak, az elhallgatott részletek utalnak valamiféle eredeti jelentésre. Mert a nyo-
mok csupán törlésekhez vezetnek, amik akár állíthatnak is valamit – például, hogy
Géza Kókény gyűjtötte fel a veterán erdőkerülők kunyhóját, vagy hogy a vörös
kakasként emlegetett idegen valójában kém volt –, de ugyanúgy hivatkozhatnak az
ellenkezőjére is. A narráció felkínálja a nyomozás lehetőségét, a befogadó az adek-
vát olvasásmód kiválasztásával aktiválja valamelyik narratívát és aszerint halad a
szövegben. A *Sinistra körzet*ben – ennek alapján – a korlátozás, az egyre jobban
leszűkített textus miatt járhatunk szabadon. Ebből következően – a befogadást

újraalkotási folyamatként definiálva – az olvasás szabadságában termelődnek újra az alkotásmód korlátozásai, vagyis ez a szabadság határolja körül a körzetet, megteremtve a bezártság egységét.

Mikszáth novellaciklusának textuális mozgását a *Sinistra körzet* felől olvasva, ezek után akár úgy is értelmezhetjük, mint az elbizonytalanítás játékába rejtett közösségteremtő erő artikulációját. Mintha a törlések nyomait felmutató, ravasz elbeszélő a hiányok segítségével hozna létre közösséget. Vagyis éppen ellenkező irányú mozgásra bírná a befogadót: amíg Bodor szövegében a körzetek zártsága engedi szabadon az értelmezést és teremt egységet, addig Mikszáthnál a szabadság, a szerte futó szálak, a feltétlen afirmáció eredményez valamiféle korlátozást. Méghozzá a szövegek közösségét érintő korlátozást. Véleményem szerint ugyanis éppen a felborított időrend, a bizonytalan státuszú szereplők, az elbeszélő által önkényesen bejárt tér összefüggései, és azok hiánya, a szubverzív narráció biztosítja az etnográfia és geopolitika megelőző textuális azonosságát. A törések és az azok nyomán keletkező űr hozza létre a jó *palócokat*. Vagyis a hibák nem hátráltatják az olvasót az egység megteremtésében, éppen ellenkezőleg, a folyamatosan elbizonytalanító narratori attitűd zárja körbe a palócok imaginárius tereit a befogadásban.

Mikszáth műveinek elevensége vitathatatlan. Az újraolvasás a heterogén közegben egymással sok esetben versenyre kelő értelmezések során amellet, hogy kanonizációs aktusnak bizonyul, számos olyan jellegzetességre hívja fel az olvasók figyelmét, amik nem csupán az aktuális szöveget, de a változásban, folyamatos alakulásban lévő történő irodalmat is meghatározzák. Egy összevetésen keresztül pedig az azonosságok és változások játékát követhetjük nyomon, amely – szerencsés esetben – egészen új értelemképző funkciókra mutathat rá.

Jegyzetek

- ¹ Erről bővebben: SZILÁGYI Zsófia: „éreztetése kissé érzéki”. In: UO: *A féllábú ólomkatona*. Pozsony: Kalligram, 2005., 138–139.
- ² HAJDU Péter: *Csak egyet de kétszer*. Budapest – Szeged: Gondolat – Pompeji, 2005.
- ³ Uo. 138.
- ⁴ SZILÁGYI Zsófia: i. m. 142.
- ⁵ HAJDU Péter: i. m. 154.
- ⁶ EISEMANN György: *Mikszáth Kálmán*. Bp.: Korona, 1998., 11.
- ⁷ BEZECZKY Gábor: *Az elbeszélés poétikája*. In: *Literatura*, 2003/2.
- ⁸ SZILÁGYI Zsófia: *Műfajok és világok határán*. In: SCHEIBNER Tamás – VADERNA Gábor (szerk.): *Tapasztalatcsere*. Bp.: L'Harmattan, 2005., 266.
- ⁹ VADAI István: *A majornoki hegyszakadék*. In: *Tiszatáj*, 1997/január.
- ¹⁰ HAJDU Péter: *A jó palócok mozdíthatatlan világképe*. In: *Palócföld*, 2004/1-2.
- ¹¹ VADAI István i. m.
- ¹² BENGI László: *A szövegszegmentumok iterációja, mint az epikai világ megalkotása*. In: SCHEIBNER Tamás – VADERNA Gábor (szerk.): *Tapasztalatcsere*. Bp.: L'Harmattan, 2005., 114–131.
- ¹³ POZSVAI Györgyi: *Bodor Ádám*. Pozsony: Kalligram, 1998.